

УДК 316.647.5:371.13

Ю. М. Сафонов, І. Г. Сафонова

ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ

В умовах демократизації й гуманізації сучасного суспільства подальшого вдосконалювання якості підготовки педагогічних кадрів набуває особливої актуальності проблема відтворення виховної педагогічної діяльності, впровадження в практику передового досвіду, педагогічної творчості й інновацій виховної роботи. Ця проблема хвилювала багатьох учених з найдавніших часів.

Поняття „діяльності” розроблялося у філософії. У своїх роботах Г. Гегель описав загальні схеми діяльності і її розвиток у процесах перетворення людиною природи й самої себе.

У 20-і роки ХХ століття теорія діяльності розроблялася Б. Ананьєвим, Л. Виготським, В. Давидовим, О. Леонтєвим, С. Рубінштейном та ін.

Діяльність – це „одиниця життя”, на думку О. Леонтєва, „опосередкована психічним відбиттям, основна функція якого полягає в тому, що воно орієнтує суб'єкта у предметному світі” [2, с. 109]. У структурі діяльності вчений виділяє елементи: потреби, мотиви, завдання, дії, операції, що визначають її специфіку та зміст.

С. Рубінштейн розглядав діяльність як єдність „зовнішньої й внутрішньої” свідомості й діяльності, взаємозв'язок і взаємозумовленість їх. „...Діяльність людини, – писав він, – обумовлює формування її свідомості, а ця остання, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою її адекватного виконання” [4, с. 174].

О. Анісімов, визначаючи поняття „діяльності”, виділяє три аспекти, що характеризують її сутність: 1. „Будь-який процес є діяльність; 2. Діяльність обумовлює співвідношення процесу із задоволенням потреби індивіда й особистості; 3. Діяльність передбачає співвідношення процесів, у яких бере участь людина, із ситуацією соціотехнічного характеру, наявністю зовнішньої для індивіда вимоги до перетворення реальності. Вимога має соціальне походження” [1].

В. Давидов вважав, що аналіз й опис якої-небудь діяльності досить складний процес, тому багато проблем теорії діяльності далекі ще від адекватного рішення.

Метою дослідження є розробка та обґрунтування системи факторів та педагогічних засад, які впливають на виховну превентивну діяльність у підготовці майбутніх педагогів.

У педагогічній літературі до сьогодні немає ефективного рішення у трактуванні поняття „діяльності”. Є. Юдін, відзначаючи факт відсутності ефективного способу визначення суті діяльності, зазначає, що „у її

трактуваннях переважає філософський і психологічний зміст, але не завжди педагогічний” [8, с. 45 – 46].

Вивчення літератури дозволяє говорити про те, що В. Давидов, А. Дусавицький, О. Леонтьєв, Д. Ельконін сутність педагогічної діяльності пов'язують зі зміною людини в ході рішення її соціальних завдань.

Педагогічна діяльність за всіх часів була в центрі уваги багатьох дослідників. Н. Кузьміна, Р. Хмелюк у своїх роботах теоретично обґрунтовували зміст, структуру, форми, методи професійно-педагогічної діяльності. Вчені доклали зусиль у методологічному обґрунтуванні й виявленні способів дослідження вчительської праці, вивченні специфіки професійного становлення майбутніх педагогів в умовах вищої педагогічної школи.

Н. Кичук, С. Корчинськи, А. Ліненко, О. Тихомиров, О. Цокур, А. Щербаков та ін. вивчали компоненти педагогічної діяльності, визначали сукупність умінь, що забезпечують її результативність. Ф. Гоноболін, Л. Кондрашова, О. Мороз, В. Сластьонін, А. Щербаков та ін. досліджують особливості педагогічної діяльності у взаємозв'язку й взаємозумовленості із професійним становленням особистості вчителя. Об'єктом їхніх досліджень стає процес формування професійного вигляду вчителя, шляхи розвитку його особистості, педагогічних здібностей та майстерності.

Різні підходи до дослідження педагогічної діяльності обумовили різноманітні результати. Так, одні автори успіх учительської діяльності пов'язують із сукупністю знань, умінь і навичок, які необхідно опанувати студентам ще у вищій школі. Інші стверджують, що тільки сукупність професійних особистісних якостей забезпечує результативність учительської праці.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що педагогічна діяльність – це складний акт, що передбачає не тільки наявність певної сукупності професійних знань, умінь, навичок, але й наявність комплексу якостей особистості, що відповідають специфіці праці вчителя. Тому багато вчених говорять про необхідність комплексного підходу до вивчення особливостей педагогічної діяльності, розгляду її як цілісного явища. Так, С. Вершловський, Л. Лесохіна, Т. Шадріна, А. Ходаков педагогічну діяльність розглядають із позицій особистого залучення в неї суб'єкта. Вони акцентують увагу на формуванні соціально-професійної орієнтації, схильності майбутніх педагогів до вчительської праці.

В. Сластьонін вважає, що далеко не будь-яка діяльність задовольняє соціальні очікування й успішно виконує соціальне замовлення на підготовку морально й духовно багатой, творчої особистості. Функціональне вивчення педагогічної діяльності не дозволяє виявити оптимальні умови її результативності. Цілісне ж уявлення про її природу можна отримати на основі системного аналізу. „Методологія системного аналізу обумовлює те, що педагогічна діяльність розглядається як цілісний об'єкт дослідження, за умови, що головна увага приділяється не окремим її елементам, а тим взаємозв'язкам, які конструюють систему діяльності й

без яких вона розпадається на цілий ряд не пов'язаних між собою частин, різних видів функціональної діяльності вчителя” [6, с. 79].

Сутність педагогічної діяльності розглядається з позицій дієвого підходу. Характер, зміст, основні характеристики педагогічної діяльності визначаються сутністю таких понять: „освіта”, „навчання”, „виховання”, „розвиток”, „педагогічна, навчальна і виховна діяльність”.

Б. Гершунський трактує педагогічну діяльність у широкому значенні, виділяючи у її структурі та змісті не тільки діяльність, пов'язану із роботою вчителя з учнями, але й діяльність науково-дослідну, управлінську, методичну. Педагогічна діяльність являє собою сукупність і розмаїтість професійних ситуацій.

Педагогічна діяльність характеризується специфічними чинниками, до яких відносять: 1) ціннісно-орієнтовану структуру, у якій об'єднані мотиви, мета й завдання; 2) умови протікання; 3) систему способів і тактичних прийомів; 4) планування; 5) способи прийняття рішень; 6) перевірку результатів; 7) функції; 8) зміст; 9) форми організації .

Характер педагогічної діяльності визначається трьома факторами: особистісними рисами суб'єкта, власним змістом і двонаправленістю, тому що її об'єктами виступає особистість школяра та навчальний предмет.

Педагогічна діяльність відбувається в педагогічній взаємодії вчителя з учнями, реалізується у конкретних ситуаціях організації та керування пізнанням учнів у навчально-виховному процесі. Тому фактори, що впливають на педагогічну діяльність, співвідносяться з:

- а) характером організації діяльності;
- б) характером об'єкт-суб'єктних стосунків;
- в) предметно-професійною компетентністю вчителя;
- г) характером спілкування.

Досліджуючи природу педагогічної діяльності, Л. Виготський, О. Леонтьєв, В. Шевирьов та інші важливою її характеристикою вважають професійну позицію вчителя у вирішенні педагогічних завдань. На їх думку, діяльність – це форма активності, у структурі якої виділяють цілепокладання, дії, результат. Специфічними рисами діяльності виступають цілеспрямованість, усвідомленість, структурованість, взаємозв'язок зовнішніх і внутрішньої її сторін. Дії як структурний компонент діяльності носять особистісний характер. Активність проявляється у поведінці та діях учителя, характеризуючи його професійну позицію, яка формується на основі педагогічного досвіду, осмислення професійно-соціальних цілей діяльності.

У процесі підготовки студентів до педагогічної діяльності важливо вчити їх осмисленню мети праці вчителя, розвивати у них прагнення реалізувати свої можливості й здібності у професійно-педагогічній сфері, формувати їхню готовність творчо працювати на педагогічній ниві та систематично вдосконалюватися в індивідуально-професійному плані.

Сьогодні виникла необхідність у системному аналізі педагогічної діяльності, що розглядає вчительську працю як об'єкт цілісного вивчення, а

не окремих його елементів, тих взаємозв'язків, які утворюють систему діяльності, виступають її важливими показниками.

„Діяльність людини обумовлює формування її свідомості, її психічних зв'язків, властивостей, процесів, а ці останні, здійснюючи регуляцію людської діяльності, є умовою її адекватного виконання” [5, с. 251]. Формуючу функцію виконує провідна діяльність, тому що під її впливом відбуваються зміни у психічних процесах і психологічних особливостях особистості. Поза діяльністю немає розвитку – цей принцип психології залишається ведучим й у професійній підготовці майбутніх учителів. Для того, щоб у студента сформувати ті або інші бажання, якості, його потрібно залучити у спеціально організовану діяльність. Але при цьому діяльність повинна бути організована таким чином, щоб одночасно вимагати й розвивати ті якості, які потрібні сучасному вчителю. Студент, беручи участь у діяльності, повинен усвідомлювати мету, зміст і своє ставлення до неї.

Усвідомлення відношення до діяльності є важливим стимулом формування стійких властивостей особистості як суб'єкта діяльності. Ставлення до діяльності, на думку В. М'ясищева, визначає стійкість інтересу, силу емоцій, характер потреб і виступає визначальним фактором у становленні духовності особистості. Відношення допомагає майбутньому вчителю глибше проникнути в сутність професійної діяльності, зрозуміти її значення, більш свідомо ставитися до неї. Глибоке усвідомлення особистістю свого ставлення до діяльності народжує певні почуття й емоції, які стимулюють її активність, духовні потреби, творчість.

Залежність між стосунками особистості й продуктивністю її діяльності обґрунтовується багатьма вченими: К. Абульхановою-Славською, Л. Анциферовою, В. Мерлином. За твердженням Л. Анциферової, діяльність, що сприймається людиною, як нав'язана ззовні, далека від її інтересів і прагнень, не забезпечує розвиток її особистості. К. Абульханова-Славська вважає, що розвиваючою дією виступає лише та діяльність, що відповідає цілям, потребам і загальним життєвим цінностям, тобто певному ставленню особистості до діяльності. Саме ж відношення особистості до діяльності обумовлено її життєвою позицією, світоглядом, цінностями, духовними потребами, професійними установками. Формування установки й потреб людини визначається умовою й характером діяльності (Л. Венгер, А. Запорожець, В. Зінченко та ін.).

У професійній підготовці майбутніх учителів провідну роль відіграє ставлення студентів до дії, зміст, який має для нього ця дія. Результативність підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності обумовлює не просте залучення студента у діяльність, а формування в нього позитивного ставлення до обраної професії, стійких професійних інтересів і потреби творчо працювати в обраній професійній сфері. Не менш важливим при цьому є виховна превентивна діяльність майбутнього педагога.

Підготовка студентів до педагогічної роботи передбачає вивчення вчительської діяльності, вимог, які вона ставить до особистості, сфери її застосування, умов ефективності праці учителя. Беручи участь в діяльності, майбутні вчителі бачать невідповідність між власною підготовкою й реальною діяльністю учителя, між вимогами, які диктує вчительська праця фахівцю, й характером його підготовки до самостійної педагогічної роботи.

Майбутній педагог повинен чітко уявляти структуру педагогічної діяльності. Н. Кузьміна, виділяючи структурні компоненти педагогічної діяльності (конструктивний, організаторський, комунікативний, гностичний), стверджувала, що кожній структурній ланці відповідає група робочих функцій, педагогічних здібностей, які необхідно розвивати у студентів у процесі вузівської підготовки їх.

А. Щербаков, доповнюючи структуру педагогічної діяльності інформаційним, розвиваючим, мобілізаційним і дослідницьким компонентами, вважав за необхідне формування в майбутніх учителів сукупності професійних якостей. Діяльність учителя він розглядав як складну за своїм психологічним змістом працю, що вимагає від людини яскраво вираженої професійної спрямованості його особистості, міцності знань і стійких інтересів, знань законів дитинства, теорії та практики навчання і виховання.

В. Сластьонін, розглядаючи особистість учителя як складну динамічну систему, стверджував, що вона адекватно відбиває структуру педагогічної діяльності. Результативність педагогічної діяльності залежить від характеру педагогічних дій, тому в ході підготовки майбутнього вчителя важливо велику увагу приділяти методиці виконання дій. Зміст і структура підготовки у вищій школі визначається вимогами професійної діяльності до психічних процесів, стану, досвіду, властивостям та якостям особистості.

Таким чином, найважливішою характеристикою особистості сучасного вчителя є його здібність і готовність до творчої педагогічної діяльності. Творчий підхід учителя до рішення професійних завдань впливає із соціального замовлення – підготовки творчої особистості та природи педагогічної праці. В. Сухомлинський писав: „За самою своєю логікою, за філософською основою, за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження, і насамперед тому, що кожна людська індивідуальність, з якою ми маємо справу, це в певній мірі глибоко своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів. Мова йде про творче дослідження, необхідне в нашій праці завдяки силі самої його природи” [7, с. 70]. Результативність педагогічної праці безпосередньо пов'язана із творчою позицією вчителя. На його думку, не будь-яка педагогічна праця дає позитивні результати, а тільки та, котра стає творчим процесом, коли вчитель не обмежує свою діяльність фіксацією педагогічних фактів і подій, наслідуванням чужого досвіду, а перетворює

його в практичну ситуацію без обліку можливостей і здібностей тих, з ким він працює.

Студент повинен виступати як суб'єкт діяльності (Я сам себе створюю), спрямовуючи власні зусилля на досягнення особистісної й професійної зрілості, що допоможе йому розкрити духовність, індивідуальність і своєрідність власної особистості.

Професійно-педагогічна діяльність є однією з форм прояву особистісної активності, а її здійснення виступає як внутрішня необхідність. Сутність людини проявляється в діяльності, завжди індивідуально забарвленій, і визначена як зовнішніми, так і внутрішніми стосунками. Від того, які відносини для неї головні, а які – другорядні, залежить спрямованість і характер духовно-професійного самовираження й самоствердження студента.

Педагогічна діяльність для майбутнього вчителя виступає сферою додатка сил, здібностей, знань, тобто полеміки прояву творчості, формування „Я-концепції”, сукупності знань і суджень про себе, які відбиваються в особливостях, закономірностях поведінки фахівця. У професійній підготовці особливо важливим є процес усвідомлення себе професіоналом, самооцінки професійних можливостей і здібностей, шляхів і способів удосконалювання й духовного росту у виховній превентивній діяльності.

Список використаної літератури

- 1. Анисимов О. С.** Новое управленческое мышление: сущность и пути формирования / О. С. Анисимов. – М. : Экономика, 1991. – 352 с.
- 2. Леонтьев А. Н.** Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
- 3. Мышление учителя.** – М. : Просвещение, 1991. – 126 с.
- 4. Рубинштейн С. Л.** Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн : в 2-х т. – М. : Педагогика, 1989. – 485 с.
- 5. Рубинштейн С. Л.** Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн [2-е изд.] ; ответ. ред. Е. В. Шолохова. – М. : Педагогика, 1976. – 416 с.
- 6. Слостенин В. А.** Формирование социально-активной личности учителя / В. А. Слостенин // Советская педагогика. – 1981. – № 4. – С. 76 – 84
- 7. Сухомлинский В. А.** Разговор с молодым директором школы / В. А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1973. – 171 с.
- 8. Юдин Э. Г.** Понятие деятельности как методологическая проблема // Эргономика / Э. Г. Юдин, Г. В. Дуганов, В. Г. Попов и др. – К. : Вища школа, 1976. – С. 45 – 46.

Сафонов Ю. М., Сафонова І. Г. Превентивна діяльність майбутнього вчителя як парадигма професійного зростання

Автори в рамках статті намагаються вирішити проблему підготовки майбутніх педагогів на основі виховної превентивної діяльності як ланки професійного зросту. Аналіз шкільної практики свідчить про те, що педагогічна діяльність – це складний процес, який передбачає не тільки наявність певної сукупності професійних знань, умінь, навичок, але й

наявність комплексу якостей особистості, які відповідають специфіці праці.

Ключові слова: діяльність, освіта, навчання, виховання, розвиток; педагогічна, навчальна і виховна превентивна діяльність.

Сафонов Ю. М., Сафонова И. Г. Превентивная деятельность будущего учителя как парадигма профессионального роста

Авторы в рамках статьи пытаются решить проблему подготовки будущих педагогов на основе воспитательной превентивной деятельности как звена профессионального роста. Анализ школьной практики свидетельствует о том, что педагогическая деятельность – это сложный процесс, который предусматривает не только наличие определенной совокупности профессиональных знаний, умений, навыков, но и наличие комплекса качеств личности, которые соответствуют специфике труда.

Ключевые слова: деятельность, образование, обучение, воспитание, развитие; педагогическая, научная и воспитательная превентивная деятельность.

Safonov Yu. M., Safonova I. G. Preventive Activity of Future Teachers as a Paradigm of Professional Growth

The authors of the article try to solve the problem of training of the future teachers on the basis of educational preventive activities as the level of professional growth. Analysis of school practice testifies to the fact that pedagogical activity – it is a complex process which involves not only the availability of a given set of professional knowledge, abilities and skills, but also a complex qualities of the personality, which correspond to the specifics of the work.

Key words: activity, education, training, education, development, pedagogical, scientific and educational prevention activities.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 378.011.3–051:37.035

М. В. Соннова

**ГРОМАДЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ
ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

Процес формування сучасного педагога-громадянина є невід'ємною частиною гуманізації вищої освіти, мета якої полягає в тому, щоб сприяти утвердженню людини як найвищої цінності, найповнішому розкриттю її здібностей та задоволенню різноманітних освітніх потреб, забезпеченню